

ЛУК'ЯНЧУК СВИТЛАНА ФЕДОРІВНА

УДК 371(73)(093)+37.01(73)

**ПОЛІКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ В АМЕРИКАНСЬКІЙ
СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Жуковський Василь Миколайович,
Національний університет "Острозька академія»,
декан гуманітарного факультету.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Сбруєва Аліна Анатоліївна,
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка,
проректор з наукової роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Довгань Лариса Іванівна,
Вінницький національний аграрний університет,
доцент кафедри української та іноземних мов.

Захист відбудеться 19 червня 2012 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 в Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, другий поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розіслано 17 травня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Входження України у світове та європейське співтовариство, що відбувається в умовах інтенсифікації глобалізаційних та інтеграційних процесів, політичного й культурного зближення різних країн світу, супроводжується полікультурністю як внутрішнього, так і зовнішнього суспільного середовища, що вимагає від кожного громадянина здатності до міжетнічної та міжкультурної комунікації, толерантного ставлення до культурних цінностей інших народів, підготовки молодого покоління до життя в полікультурному й динамічному світі. Вирішальна роль у розв'язанні цього завдання належить полікультурному вихованню учнів у школі як одній із наймасовіших соціальних інституцій сучасності. Про це йдеться в основних державних нормативних документах: "Концепції національного виховання" (1994), "Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти" (1996), Законі України "Про загальну середню освіту" (1999), "Концепції 12-річної загальної середньої освіти" (2000), "Концепції громадянського виховання" (2000), "Національній доктрині розвитку освіти" (2002), "Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні" (2005).

Окремі аспекти полікультурного виховання молодого покоління досліджують Р. Агадуллін, Е. Ананьян, В. Бойченко, В. Болгаріна, І. Бондаренко, Л. Голік, О. Ковальчук, В. Присакар, А. Солодка та ін. Аналізу проблем підготовки вчителів до роботи в полікультурному середовищі присвячені праці Т. Атрощенко, Л. Волик, Л. Воротняк, Л. Гончаренко, О. Дубасенюк, В. Кузьменка, І. Лощенової, Н. Якси. Досвід зарубіжних, зокрема американських, освітян в галузі полікультурної освіти й виховання є предметом дослідження таких українських учених, як Л. Довгань, В. Жуковський, О. Заболотна, М. Красовицький, О. Литвинов, І. Радіонова, І. Тараненко та ін.

Проте, наразі в Україні не розроблена базова концепція полікультурного виховання учнівської молоді. Відсутні системні дослідження теоретичних і практичних засад полікультурного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, що зумовлює доцільність вивчення світових тенденцій у формуванні змісту, виборі ефективних форм та методів полікультурного виховання шкільної молоді, врахування позитивного зарубіжного досвіду, зокрема Сполучених Штатів Америки, які історично склалися і розвивалися як країна іммігрантів. З метою створення умов толерантного співіснування, зменшення проявів дискримінації і надання рівних освітніх можливостей представникам різних культур американськими вченими була розроблена концепція полікультурного виховання і нині отримано вагомі педагогічні

досягнення в теоретичному та практичному аспектах цієї сфери. Так, освітянами США досліджуються: теоретико-методологічні засади полікультурного виховання (Дж. Бенкс (J. Banks), Ж. Гай (G. Gay), П. Горські, (P. Gorski), К. Грант (K. Grant), С. Ніето (S. Nieto), К. Зейхнер (K. Zeichner)); проблеми освіти представників етнічних меншин (Н. Коннел (N. Connell), Д. Равіч (D. Ravitch), Дж. Чафел (J. Chafel)); питання білінгвального навчання (В. Беннет (W. Bennet), Р. Ворншоп (R. Wornshop), М. Казабон (M. Cazabon), В. Кольєр (V. Collier)); проблеми підготовки вчителів до роботи в умовах диверситивного учнівського складу американських шкіл (К. Гібсон, (C. Gibson), Л. Дарлінг-Геммонд (L. Darling-Hammond), М. Кочран-Сміт (M. Cochran-Smith), М. Паредес (M. Paredes)).

Незважаючи на значний інтерес вітчизняних науковців до досвіду американської педагогічної науки, проблема полікультурного виховання учнів у середній школі США ще не була предметом спеціального дослідження.

Недостатня наукова розробленість проблеми полікультурного виховання підростаючого покоління у теорії й практиці вітчизняної педагогіки та значний інтерес до накопиченого досвіду полікультурного виховання учнів у школах США зумовили вибір теми дослідження: **"Полікультурне виховання учнів в американській середній школі"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах комплексної науково-дослідної теми кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка "Морально-етичні засади формування зростаючої особистості" (державний реєстраційний номер 0110U002109). Тему дисертації затверджено вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 10 від 28. 04. 2006 р.) й узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 7 від 26. 09. 2006 р.).

Мета дослідження полягає в аналізі теоретичних і практичних засад полікультурного виховання в американській середній школі, а також розробці рекомендацій щодо застосування позитивного американського досвіду полікультурного виховання у навчальних закладах України.

Об'єктом дослідження є навчально-виховний процес в американській середній школі.

Предметом дослідження – зміст, форми, методи та етапи розвитку полікультурного виховання у навчально-виховному процесі американської середньої школи.

Виходячи з мети дослідження визначено такі його **завдання**:

1. Проаналізувати понятійний апарат проблеми дослідження та теорії

полікультурного виховання в американській педагогічній науці.

2. Визначити етапи розвитку полікультурного виховання в американській середній школі та чинники його актуалізації на межі ХХ – ХХІ століть.

3. Розкрити зміст, основні форми та методи полікультурного виховання в американській середній школі.

4. Проаналізувати особливості кадрового забезпечення полікультурного виховання учнів загальноосвітніх шкіл США.

5. Розробити рекомендації щодо застосування позитивного американського досвіду полікультурного виховання у навчальних закладах України.

Теоретичну основу дослідження становлять концептуальні положення: філософії освіти і виховання (В. Андрущенко, І. Бех, В. Кремень, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук та ін.); рівноцінного циклічного розвитку та взаємодії культур (О. Шпенглер); міжкультурної комунікації та діалогу культур (М. Бахтін, В. Біблер, В. Сафонова, С. Тер-Мінасова); теорії полікультурного виховання (Д. Бенкс, Ж. Гай, П. Горські, К. Грант, С. Ніето); диверситивності американського суспільства (Р. Вендровська, О. Джуринський, Д. Голлнік (D. Gollnick), Н. Глазер (N. Glazer)); підготовки майбутніх учителів в університетах США (Я. Гулецька, Т. Кошманова, К. Рибачук); теоретичні положення загальної та порівняльної педагогіки (Б. Вульфсон, Б. Гершунський, Н. Лавриченко, З. Малькова, А. Сбруєва); основні педагогічні ідеї розвитку освіти і виховання в полікультурних суспільствах (Г. Дмітрієв, К. Аткинсон (K. Atkinson), Дж. Спрінг (J. Spring), Д. Тіак (D. Tuack)); дослідження теорії і практики полікультурної освіти та виховання за рубежом (О. Гаганова, Н. Зінгер, Ю. Манжосова, О. Мілютіна, Л. Пуховська та ін.).

Джерельну базу дослідження становлять законодавчі акти в галузі освіти, офіційні та нормативні документи Департаментів освіти штатів й адміністрацій шкільних округів США; наукові праці (монографії, дисертації) українських, американських, російських науковців; матеріали наукових конференцій, присвячених проблемам полікультурної освіти і полікультурного виховання, американських науково-педагогічних Інтернет-журналів ("International Journal of Multicultural Education", "Teaching Tolerance", "ERIC Digest", "New Horizons of Learning", "Multicultural Pavilion", "EdChange") та американських педагогічних періодичних видань ("Education", "Phi Delta Kappan", "American Educator", "Educational Leadership", "Educational Review", "Education Week" та ін.); аналітичні матеріали, звіти та рекомендації науково-педагогічних центрів, асоціацій та університетських дослідних лабораторій, зокрема Центру полікультурного виховання (Center for Multicultural Education),

Національної асоціації полікультурного виховання (National Association for Multicultural Education); закони України й офіційні підзаконні акти в галузі освіти та виховання; статті українських і зарубіжних учених, що опубліковані у вітчизняних і російських наукових періодичних виданнях ("Шлях освіти", "Педагогіка і психологія", "Рідна школа", "Освіта України", "Америка", "Педагогіка" та ін.); вітчизняні та зарубіжні енциклопедії, словники, довідники, навчальні посібники; інформація на вітчизняних та зарубіжних освітніх сайтах.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети і розв'язання поставлених завдань використано комплекс взаємопов'язаних методів, зокрема, **теоретичних:** аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація та класифікація для вивчення літературних джерел, розробки понятійного апарату дослідження, розкриття теоретичних засад полікультурного виховання та основних умов його реалізації, вивчення стану полікультурного виховання в загальноосвітніх закладах України; історико-генетичний, історико-порівняльний та історико-системний методи з метою аналізу передумов та визначення етапів розвитку полікультурного виховання в американській середній школі; системний аналіз для встановлення змісту, форм та методів полікультурного виховання; метод моделювання з метою розробки моделі полікультурного виховання учнів в американській середній школі; серед **емпіричних:** опитування українських школярів, які навчалися в школах США за програмою обміну "Флекс" (Flex), бесіди та інтерв'ю з американськими викладачами, які мають досвід роботи у вищих навчальних закладах України, анкетування американських учнів через мережу Інтернет.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 20-х років ХХ століття до 2001 року. Нижня межа визначається появою в педагогіці США перших освітніх ініціатив педагогів афроамериканського походження, спрямованих на інтеграцію в навчальні плани шкіл та коледжів матеріалів про історичну та культурну спадщину афроамериканського населення США. Верхня межа означена трагічними подіями терористичних актів 11 вересня 2001 року, наслідком яких було переосмислення ролі й значення полікультурного виховання в американському суспільстві та школі.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалось у три етапи.

На першому (2006 – 2007 рр.) – вивчено стан наукової розробленості проблеми полікультурного виховання в Україні, виявлено стан її розвитку в США; визначено об'єкт, предмет, мету і завдання, складено програму дослідницької роботи, проведено аналіз понятійного апарату.

На другому (2008 – 2010 рр.) – встановлено етапи розвитку полікультурного виховання в американській середній школі, з'ясовано основні чинники його актуалізації на межі ХХ – ХХІ століть, проаналізовано теорії

полікультурного виховання в педагогіці США; розкрито зміст, форми і методи полікультурного виховання учнів в американській середній школі, досліджено кадрове забезпечення цього процесу в загальноосвітніх закладах країни.

На третьому (2011 – 2012 рр.) – узагальнено результати дослідження, розроблено рекомендації щодо застосування позитивного американського досвіду полікультурного виховання учнів у навчальних закладах України, сформульовано висновки, завершено оформлення текстової частини дослідження.

Наукова новизна та теоретичне значення дисертаційної роботи полягають у тому, що *вперше* в українській педагогічній науці проведено комплексне дослідження полікультурного виховання учнів американської середньої школи; розкрито зміст полікультурного виховання і конкретизовано форми та методи його реалізації в навчально-виховному процесі; здійснено аналіз ефективних програм полікультурного виховання; розроблено модель полікультурного виховання учнів у школах США; встановлено особливості кадрового забезпечення полікультурного виховання учнів загальноосвітніх шкіл США; розроблено рекомендації щодо застосування позитивного американського досвіду полікультурного виховання учнів у навчальних закладах України; *удосконалено* положення щодо етапів розвитку полікультурного виховання в американській середній школі та основних чинників актуалізації завдання полікультурного виховання в американському суспільстві на межі ХХ – ХХІ століть; *подальшого розвитку набули* теоретичні знання щодо концептуальних засад полікультурного виховання в педагогіці США та американського досвіду організації полікультурної освіти студентів педагогічних ВНЗ; *до наукового обігу введено* нові терміни й поняття щодо навчально-виховного процесу в американській середній школі, а також нові та маловідомі англomовні педагогічні джерела.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що проаналізовані форми та методи полікультурного виховання учнів у навчально-виховному процесі, позакласній та позашкільній роботі можуть використовуватися у вітчизняних загальноосвітніх навчальних закладах з метою вдосконалення та підвищення ефективності зазначеного процесу. Матеріали дослідження можуть бути використані для модернізації та вдосконалення змісту шкільної освіти в процесі підготовки навчальних програм і курсів за вибором, підготовки нових підручників, у системі післядипломної педагогічної освіти, для створення підручників та посібників з педагогіки, порівняльної педагогіки, зарубіжної педагогіки, історії педагогіки, для розробки методичних рекомендацій та спецкурсів, під час написання рефератів та дипломних робіт з педагогіки. Матеріали й основні положення дослідження можуть використовуватися

вітчизняними науковцями в процесі розробки концепції полікультурного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України, для подальших порівняльно-педагогічних та історико-теоретичних досліджень американської середньої школи. Джерельна база дисертації може бути використана дослідниками, які займаються науковою діяльністю в галузі теорії та історії педагогіки, порівняльної педагогіки.

Апробація результатів дослідження здійснювалась у формі доповідей на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: "Вивчення та викладання іноземних мов: уміння XXI століття" (Житомир, 2008), "Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість" (Острог, 2009), "Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном" (Горлівка, 2009), "Розбудова освіти для суспільства знань: мова, полікультурність, особистість" (Умань, 2010), "Розвиток освітніх систем у глобальному вимірі: тенденції і прогнози" (Умань, 2011), "Українська освіта в європейському інформаційному просторі" (Житомир, 2012); *університетських*: "Дні науки НаУОА" (Острог, 2006), щорічних звітних конференціях викладачів ЖДУ імені Івана Франка (Житомир, 2009 – 2011); доповіді на *методологічному семінарі* кафедри іноземних мов Навчально-наукового інституту іноземної філології ЖДУ імені Івана Франка (Житомир, 2010).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи висвітлено у 10 одноосібних наукових публікаціях, з них 8 опубліковано у провідних наукових фахових виданнях України, 2 – тези доповідей у збірниках матеріалів міжнародних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (324 найменувань, з них 169 – іноземною мовою), з 7 додатків на 16 сторінках, 1 таблиці, 5 рисунків. Загальний обсяг дисертації складає 234 сторінки, з яких 186 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, теоретичні основи, методи й джерельну базу дослідження; визначено його хронологічні межі; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення, наведено відомості про апробацію результатів дисертаційної роботи.

У **першому розділі** – "Теоретичні засади полікультурного виховання в американській середній школі" – проаналізовано понятійний апарат проблеми дослідження; здійснено аналіз історичних і соціально-політичних передумов становлення та визначено етапи розвитку полікультурного виховання учнів в

американській середній школі; з'ясовано головні чинники його особливої актуалізації в американському суспільстві на межі XX – XXI століть; розкрито сутність теорій полікультурного виховання в американській педагогічній науці.

На основі аналізу історичних подій, соціальних, політичних та демографічних явищ, які супроводжували процес становлення американської держави, доведено, що ідея полікультурного виховання в педагогіці США виникла як педагогічна відповідь школи на проблему дискримінації етнічно-расових меншин, загострення конфліктів на расовому, етнічному та культурному ґрунті та усвідомлення важливості досягнення соціальної справедливості та єдності в суспільстві.

Встановлено, що на початку XX століття політика влади щодо культурного та мовного різноманіття в США ґрунтувалася на засадах англоконформізму, а система громадських шкіл виконувала роль потужного засобу асиміляції іммігрантів в "основний потік" американської нації. Зазначено, що асиміляціоністська політика американської влади зазнала критики з боку таких американських учених, як Дж. Дьюї, Г. Каллен, Ф. Боас, Р. Боурне, Дж. Драчслер та ін., які виступили на підтримку "культурної демократії" як продовження політичної демократії, гарантованої Конституцією США. Ідеї цих учених вплинули на становлення полікультурних освітніх ініціатив педагогів різного етнічно-расового походження на початку XX століття.

На основі проведеного історико-педагогічного аналізу визначено п'ять основних етапів розвитку полікультурного виховання в американській середній школі:

I етап – становлення міжкультурного виховання (початок 1920-х – 1939-й рік) – розробка та інтеграція навчальних матеріалів спочатку щодо культури афроамериканського населення, а потім й інших етнічних і расових меншин до навчальних матеріалів і програм загальноосвітніх шкіл та коледжів.

II етап – актуалізації міжгрупового виховання (1939 – 1954 рр.) – посилення асиміляціоністської спрямованості навчально-виховного процесу з метою встановлення толерантних міжрасових і міжетнічних відносин та прискорення процесу становлення представників різних етносів як ефективних членів американського суспільства.

III етап – реалізації етнічного й поліетнічного виховання (1954 – 1981 рр.) – перехід американської системи громадської освіти від асиміляціоністської позиції до ідеології полікультурності; широке впровадження етнічних та поліетнічних курсів і білінгвальних навчальних програм з метою забезпечення всіх учнів знаннями, необхідними для життя в умовах домінуючої культури та збереження культурної спадщини свого етносу.

IV етап – становлення полікультурного виховання (1981 – 2001 рр.) – активізація досліджень американських учених; поява у 1981 році концепції полікультурного виховання професора Дж. Бенкса, що ґрунтувалася на ідеї "освітнього рівноправ'я"; розробка і впровадження навчальних програм, спрямованих на врахування вимог різних груп населення.

V етап – розвитку полікультурного виховання в епоху інтеграційних та глобалізаційних процесів (2001 р. – дотепер) – упровадження міжнародних навчально-виховних Інтернет-проектів і програм кроскультурного взаємообміну, широке залучення батьків, сім'ї й громади до участі в навчально-виховному процесі.

Виокремлено чотири групи чинників, які актуалізували завдання полікультурного виховання в американському суспільстві на межі XX – XXI століть, а саме: демографічні, соціальні, політичні та економічні.

Встановлено, що концептуальні засади полікультурного виховання в педагогіці США ґрунтуються на ідеях таких учених, як Дж. Бенкс, Ж. Гай, П. Горскі, К. Грант, К. Слітер та С. Ніето. З'ясовано, що серед американських освітян немає єдності щодо визначення змісту і сутності полікультурного виховання. Проте спільним для них є розуміння необхідності загальної реформи школи на засадах полікультурності.

Американські вчені Ж. Гай, Г. Ладсон-Біллінгс та ін. звертаються до поняття культуровідповідної педагогіки, яка передбачає врахування соціального і культурного досвіду, домінуючих стилів навчальної діяльності й моделей поведінки учнів різного походження у навчально-виховному процесі. Головною метою культуровідповідної педагогіки є заохочення етнічно-різноманітних учнів до досягнення академічної успішності, усвідомлення своєї культурної належності та цінності й неповторності особистості.

З'ясовано, що у вітчизняній науковій думці відсутнє чітке й однозначне тлумачення поняття "полікультурне виховання", про що свідчить велика кількість термінів, які використовують науковці для відображення ідеї плюралізму в освіті й вихованні (полікультурне, поліетнічне, мультикультурне, багатокультурне, інтеркультурне, кроскультурне та ін.). Доведено, що в межах педагогічного дослідження визначені поняття можуть вживатися як синонімічні. Виявлено, що найбільш доцільними для використання є два терміни, які відповідають англійському аналогу "multicultural education", а саме: *"полікультурна освіта"* й *"полікультурне виховання"*. Обґрунтовано сутність полікультурного виховання як прогресивного підходу, спрямованого на трансформацію навчально-виховного процесу в закладах освіти з метою засвоєння знань про різноманітні культури, виховання толерантного ставлення до їх проявів у соціумі, а також формування цінностей, умінь і навичок,

необхідних для успішної соціалізації в демократичному полікультурному суспільстві.

На основі узагальнення джерельної бази дослідження та аналізу понять визначено сутність таких важливих категорій, як "культура", "культурний плюралізм", "етноцентризм", "культурна ідентифікація", "раса", "полікультурна освіта" та ін.

Доведено, що сучасний етап розвитку полікультурного виховання характеризується реалізацією компетентісного підходу. Полікультурна компетентність вважається однією з ключових у XXI столітті і визначається як складне багатокомпонентне особистісне утворення, яке включає усвідомлення етнічної ідентичності, національної належності, знання про етнічну й культурну різноманітність регіону проживання, країни та світу в цілому, вміння взаємодіяти з представниками різних етносів і культур, толерантне ставлення до них, а також досвід міжкультурної комунікації.

У **другому розділі** – "Реалізація полікультурного виховання учнів американської середньої школи" – визначено зміст, форми і методи полікультурного виховання учнів в американській середній школі, проаналізовано особливості кадрового забезпечення цього процесу, розроблено рекомендації щодо застосування позитивного американського досвіду полікультурного виховання в навчальних закладах України.

У результаті дослідження виявлено, що в американському освітньому законодавстві не існує єдиних вимог щодо полікультурного виховання учнів. У зв'язку з децентралізованим управлінням освітою в США організація процесу полікультурної освіти і виховання учнів в американській середній школі здійснюється керівництвом Департаментів освіти штатів, адміністраціями шкільних округів та школами.

З'ясовано, що основними організаційними формами полікультурного виховання учнів є навчально-виховний процес і позакласна та позашкільна діяльність. Полікультурне виховання учнів у сучасній американській середній школі – це складний цілеспрямований педагогічний процес, що передбачає інтеграцію полікультурної складової в зміст навчання, позакласної й позашкільної роботи та використання ефективних форм і методів виховання, які реалізуються переважно у групових формах діяльності школярів. Доведено, що робота в групах і міні-групах сприяє виробленню вміння міжкультурної взаємодії, безконфліктного, продуктивного спілкування, прийняття узгоджених рішень, а також прищепленню культури діалогу та формуванню толерантного ставлення до чужої думки. Обґрунтовано положення, що використання міждисциплінарного підходу, включення різного соціокультурного досвіду

сім'ї й громади до навчальних матеріалів значно посилює потенціал усіх основних циклів дисциплін у полікультурному вихованні учнів.

З'ясовано, що суттєве місце відводиться спецкурсам і програмам полікультурного виховання, міжнародним Інтернет-програмам і проектам. У результаті дослідження виявлено основні організаційні форми реалізації полікультурного виховання в позакласній роботі (факультативи, клуби, гуртки, місячники етнічних меншин тощо) та позашкільній діяльності (екскурсії, участь у ярмарках, концертах, благодійних аукціонах та інших культурних заходах громади). Обґрунтовано думку про важливість партнерства школи з батьками і громадою для ефективної реалізації полікультурного виховання в країні. Окреслено роль офіційної і неофіційної навчальної програми школи у формуванні полікультурно компетентної особистості. На основі аналізу й узагальнення всіх зазначених аспектів діяльності школи розроблено модель реалізації полікультурного виховання учнів в американській середній школі (рис. 1).

Виявлено, що, незважаючи на значні позитивні здобутки американської середньої школи в досліджуваній сфері, існують суттєві розбіжності між теорією полікультурного виховання і практикою його реалізації. Тому в педагогіці США велика увага приділяється підготовці педагогічних кадрів, здатних відповідати індивідуальним потребам дітей з різним етнічним, мовним, культурним, соціальним і релігійним досвідом. Аналіз американських документів в освітній галузі, рекомендацій Американської асоціації коледжів підготовки вчителів, Національної Ради з акредитації освіти вчителів засвідчив, що необхідність забезпечення шкіл ефективними педагогічними кадрами вимагає, по-перше, вирішення проблеми збільшення кількості білінгвальних учителів різного етнічного походження; по-друге, реформування і вдосконалення програм підготовки майбутніх учителів закладами педагогічної освіти; по-третє, професійного розвитку вчителів і адміністрації шкіл у сфері полікультурної освіти та виховання.

У результаті дослідження встановлено, що Державні стандарти щодо підготовки вчителів передбачають підвищення рівня їх полікультурної підготовки у вищих навчальних закладах. Американські вчені К. Гібсон, Д. Голнік, М. Кочран-Сміт, Г. Ладсон-Біллінгс, Л. Дарлінг-Геммонд, К. Зейхнер та ін. концептуально важливим в освіті майбутніх учителів визначають завдання підготовки *ефективного полікультурного вчителя*.

З'ясовано, що готовність до роботи майбутніх фахівців обумовлюється двома головними чинниками: рівнем університетських курсів і якістю педагогічної практики в школах, що зумовлює реалізацію одного з основних

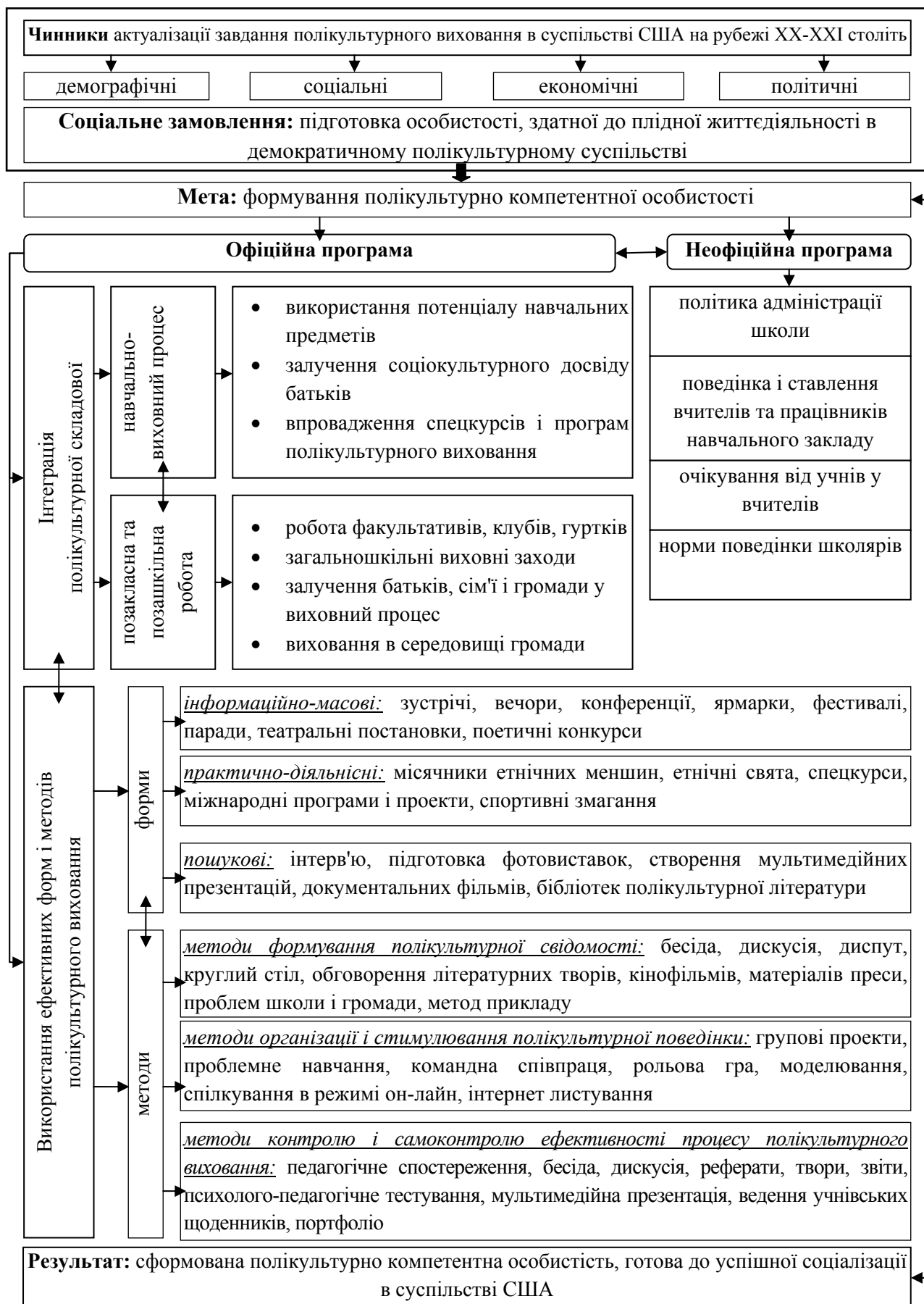

Рис. 1. Модель реалізації процесу полікультурного виховання учнів в американській середній школі

напрямів реформування програм педагогічної освіти – виділення більшої кількості годин на педагогічну практику, інтенсивну її підготовку й планування. Доведено, що однією з важливих і помітних інновацій в американській педагогічній освіті за останні два десятиліття стало створення шкіл професійного розвитку при університетах США.

З'ясовано, що на сучасному етапі розвитку системи педагогічної освіти в країні велика увага приділяється підвищенню рівня педагогічного професіоналізму та вдосконаленню навичок роботи з мовно і культурно різноманітними учнями в учителів та адміністрації шкіл. У зв'язку з цим упроваджуються програми професійного вдосконалення і полікультурної грамотності, спрямовані на підготовку освітян до полікультурного виховання учнів і вирішення комплексних соціальних завдань, пов'язаних з роботою в школах незаможних районів великих міст.

Результати аналізу теоретичних засад і практичного досвіду полікультурного виховання учнів американської середньої школи та порівняння його зі станом полікультурного виховання в Україні дали можливість сформулювати рекомендації щодо ефективної реалізації відповідного процесу в вітчизняних навчальних закладах, що передбачає, по-перше, усвідомлення на освітньо-управлінському рівні, а також широким загалом педагогічних працівників актуальності полікультурного виховання молодого покоління та необхідності прийняття базової концепції полікультурного виховання учнів; по-друге, спрямування зусиль на вивчення позитивного досвіду полікультурного виховання американських освітян і розробку програмного й методичного забезпечення полікультурного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах України; по-третє, підготовку й перепідготовку педагогічних кадрів щодо ефективної реалізації полікультурного виховання учнів.

Висновки

Проведене дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. На основі аналізу філософських, психолого-педагогічних наукових джерел полікультурне виховання визначено як прогресивний підхід, спрямований на трансформацію навчально-виховного процесу в закладах освіти з метою засвоєння знань про різноманітні культури, виховання толерантного ставлення до їх проявів у соціумі, а також формування цінностей, умінь і навичок, необхідних для успішної соціалізації в демократичному полікультурному суспільстві. Головною метою полікультурного виховання визначено формування полікультурно компетентної особистості. Полікультурна компетентність у межах дослідження тлумачиться як складне багатокomпонентне особистісне утворення, яке включає усвідомлення етнічної

ідентичності, національної належності, знання про етнічну й культурну різноманітність регіону проживання, країни та світу в цілому, вміння взаємодіяти з представниками різних етносів і культур, толерантне ставлення до них, а також досвід міжкультурної комунікації.

Аналіз американських педагогічних джерел засвідчив, що сьогодні полікультурне виховання знаходиться в стані еволюції як в теоретичному, так і в практичному сенсі. Визначено роль учених-мультикультуралістів щодо досягнення консенсусу у визначенні необхідності *загальної реформи школи* як умови його успішної реалізації. Доведено, що реформа школи відповідно до ідеї полікультурного виховання вимагає нововведень: *у змісті освіти* – трансформації навчального плану на засадах полікультурності; *у практиці навчально-виховної діяльності* – зміни у стилях і методах роботи вчителів відповідно до вимог культуровідповідної педагогіки; *у культурі школи* – трансформації у ставленнях, переконаннях і поведінці вчителів, працівників та адміністрації школи, у цінностях і нормах школи.

2. З'ясовано, що на становлення ідеї полікультурного виховання у педагогічній думці США та різних його етапів вплинула низка історичних, політичних, соціально-економічних, демографічних та педагогічних чинників, пов'язаних із розвитком американського суспільства, наукової думки та навчально-виховного процесу в американській школі. На основі дослідження визначено п'ять основних етапів розвитку полікультурного виховання в американській середній школі: *міжкультурного виховання* (початок 1920-х – 1939-й рік), що характеризувався піднесенням цінності культурного спадку окремих етнічних і расових меншин, інтеграцією відповідної інформації до навчальних матеріалів і програм; *міжгрупового виховання* (1939 – 1954 рр.), що визначався посиленням асиміляціоністської спрямованості навчально-виховного процесу з метою встановлення толерантних міжрасових і міжетнічних відносин; *етнічного й поліетнічного виховання* (1954 – 1981 рр.), головною тенденцією якого був перехід американської системи громадської освіти з асиміляціоністської позиції до ідеології полікультурності; *полікультурного виховання* (1981 – 2001 рр.) – включення соціальних груп населення до програм полікультурного виховання, поглиблення процесу інтеграції полікультурного компонента в зміст навчальних програм з усіх основних циклів дисциплін на всіх етапах середньої школи, інтенсифікація розробки програм полікультурного виховання, поступове згортання програм білінгвального навчання; *полікультурного виховання в епоху інтеграційних та глобалізаційних процесів* (2001 р. – дотепер), що характеризується впровадженням міжнародних навчально-виховних Інтернет-проектів і програм кроскультурного взаємообміну.

У результаті вивчення зарубіжних та вітчизняних джерел з'ясовано, що на межі XX – XXI століть завдання полікультурного виховання в американському суспільстві набуло особливої актуальності у зв'язку з низкою демографічних, соціальних, політичних та економічних чинників.

3. У ході дослідження обґрунтовано думку, що полікультурне виховання учнів в американській середній школі забезпечується шляхом формування відповідного змісту та вибору ефективних форм і методів його реалізації. Виявлено, що змістом полікультурного виховання учнів в американській середній школі є: сприяння етнокультурній ідентифікації особистості учня; засвоєння знань і уявлень про полікультурне середовище країни і регіону проживання; оволодіння інформацією про історичні й соціальні явища американського життя та світу в цілому; виховання толерантного ставлення до полікультурного оточення; набуття позитивного досвіду міжкультурної взаємодії; формування вміння вирішення конфліктів і прийняття узгоджених рішень.

З'ясовано, що основними *організаційними формами* полікультурного виховання учнів в американській середній школі є навчально-виховна діяльність на уроках і спеціально організована позакласна та позашкільна робота. Полікультурне виховання учнів реалізується у напрямках упровадження таких форм, як: *інформаційно-масові* (зустрічі із запрошеними гостями, конференції, вечори, дискусії, диспути, екскурсії, паради, ярмарки, театральні постановки, поетичні конкурси та ін.); *практично-діяльнісні* (участь у місячниках етнічних меншин, святкуванні етнічних свят, спецкурсах, міжнародних програмах і проектах, спортивних змаганнях, культурних заходах громади) та *пошукові* (інтерв'ю, підготовка фотовиставок, створення мультимедійних презентацій, документальних фільмів, бібліотек полікультурної літератури, етнографічні дослідження, пошук інформації в періодичних виданнях та ін.).

Виділено *три групи методів полікультурного виховання учнів в американській середній школі*: 1) *методи формування свідомості активних громадян демократичного полікультурного суспільства*: бесіда, дискусія, диспут, круглий стіл, обговорення літературних творів, кінофільмів полікультурного змісту, матеріалів преси, проблем школи й громади, метод прикладу; 2) *методи організації і стимулювання діяльності щодо формування позитивного досвіду суспільної поведінки і взаємодії з представниками різних культурних груп*: проблемне навчання, групові проекти, командна співпраця, рольова гра, пошукова діяльність, "мозковий штурм", кейс-навчання, моделювання, зустрічі з представниками громади, батьками, інтерв'ю, конференція, спілкування в режимі он-лайн і листування електронною поштою

із зарубіжними однолітками; 3) *методи контролю і самоконтролю за ефективністю процесу полікультурного виховання*: педагогічне спостереження, бесіда і дискусія з метою виявлення полікультурної вихованості й поінформованості, усне та письмове опитування, психолого-педагогічне тестування, підготовка творів, рефератів, мультимедійних презентацій, звітів, есе, ведення учнями щоденників і журналів, письмові екзамени, портфоліо та ін.

Аналіз форм і методів полікультурного виховання засвідчив зосередження на групових формах діяльності школярів. На основі узагальнення результатів дослідження розроблено модель реалізації процесу полікультурного виховання учнів в американській середній школі.

4. На основі аналізу особливостей кадрового забезпечення загальноосвітніх шкіл США у межах досліджуваної проблеми з'ясовано, що зусилля спрямовуються на: збільшення кількості білінгвальних учителів різного етнічного походження; реформування і вдосконалення програм підготовки майбутніх учителів у закладах педагогічної освіти; професійний розвиток учителів і адміністрації шкіл у сфері полікультурної освіти і виховання. Встановлено, що адміністрації шкільних округів використовують альтернативні шляхи диверсифікації вчительського складу, що передбачає: надання можливості здобути педагогічну освіту параосвітянам; перепідготовку вчителів-іммігрантів; найм на роботу білінгвальних учителів з інших країн за програмами обміну; створення програм альтернативної сертифікації для білінгвальних громадян різного етнічного походження; впровадження в університетах і коледжах програм перекваліфікації для вчителів.

Окреслено роль і значення діяльності ефективного полікультурного вчителя у процесі виховання учнів, визначено структуру його підготовки вищими навчальними закладами США, яка включає: охоплення всіх студентів обов'язковими спецкурсами з полікультурного виховання й освітньої рівності; інтеграцію матеріалів полікультурного характеру в зміст усіх навчальних курсів; проходження стажування і педпрактики у школах і громадах з культурно і лінгвістично різноманітним учнівським складом; збільшення терміну педагогічної практики; організацію шкіл професійного розвитку.

Доведено, що створення шкіл професійного розвитку при університетах є однією з важливих інновацій в американській педагогічній освіті за останні два десятиліття. Виявлено, що для учителів та адміністрації шкіл упроваджуються програми професійного вдосконалення і полікультурної грамотності.

5. У результаті аналізу теорії і практики полікультурного виховання учнів в американській середній школі та порівняння його зі станом полікультурного виховання в Україні розроблено рекомендації щодо застосування позитивного

досвіду США для вдосконалення відповідного процесу у вітчизняних навчальних закладах. Першочерговими завданнями сучасного етапу розвитку теорії і практики полікультурного виховання визначено: 1) усвідомлення органами влади, керівниками освітньої галузі, професорсько-викладацьким складом і широким загалом педагогічних працівників актуальності завдання полікультурного виховання учнів і доцільності використання кращих надбань американських учених у цій галузі; 2) спрямування інтенсивних зусиль на вивчення відповідного досвіду освітян США й розробку навчально-методичних рекомендацій, модернізацію навчальних програм загальноосвітніх навчальних закладів, підручників і планів позакласної та позашкільної роботи відповідно до цілей і завдань полікультурного виховання; 3) підвищення рівня підготовки та перепідготовки вчителів щодо реалізації полікультурного виховання учнів.

Виконана робота не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. До перспективних напрямів її подальшої розробки можна віднести більш детальний аналіз ролі батьків, сім'ї і громади у полікультурному вихованні молодого покоління; досвід полікультурного виховання в українських громадах США; порівняльний аналіз змісту, форм і методів полікультурного виховання учнів в Україні і в США.

Основний зміст дисертації викладено у таких публікаціях автора:

Публікації у фахових виданнях:

1. Лук'янчук С. Ф. Проблема полікультурного виховання в українській педагогічній науці / С. Ф. Лук'янчук // Наукові записки. Серія „Психологія і педагогіка”. – Острог : Вид-во НаУ „Острозька Академія”, 2006. – Вип. 7. – С. 223–233.
2. Лук'янчук С. Ф. Двомовне навчання в громадських школах США: минуле і сучасний стан / С. Ф. Лук'янчук // Наукові записки. Серія „Психологія і педагогіка”. – Острог : Вид-во НаУ „Острозька Академія”, 2007. – Вип. 9. – С. 290–299.
3. Лук'янчук С. Ф. Соціально-культурні передумови становлення концепції полікультурного виховання в американській педагогічній думці / С. Ф. Лук'янчук // Наукові записки. „Психологія і педагогіка”. – Острог : Вид-во НаУ „Острозька Академія”, 2007. – Вип. 8. – С. 207–218.
4. Лук'янчук С. Ф. Основні чинники актуалізації завдання полікультурного виховання в американському суспільстві на зламі ХХ–ХХІ століть / С. Ф. Лук'янчук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2009. – Вип. 43. – С. 166–170.

5. Лук'янчук С. Ф. Підготовка вчителя у вищих навчальних закладах США до навчальної діяльності у полікультурному середовищі / С. Ф. Лук'янчук // Наукові праці. Серія : Педагогіка, психологія і соціологія. – Донецьк : ДВНЗ „ДонНТУ”, 2009. – Вип. 5 (155). – Ч. I. – С. 48–53.
6. Лук'янчук С. Ф. Вирішення проблеми забезпечення двомовними вчителями громадських шкіл в США / С. Ф. Лук'янчук // Педагогічні науки: теорія, історія. Інноваційні технології. Науковий журнал. – Суми : Вид-во Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, 2009. – № 2. – С. 445–452.
7. Лук'янчук С. Ф. Використання пізнавального потенціалу навчальних предметів у процесі полікультурного виховання учнів у державних школах США / С. Ф. Лук'янчук // Порівняльно-педагогічні студії. Науково-педагогічний журнал. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – № 3–4. – С. 110–115.
8. Лук'янчук С. Ф. Реформа американської школи як важлива умова реалізації полікультурного виховання учнів у дослідженнях учених США / С. Ф. Лук'янчук // Порівняльно-педагогічні студії. Науково-педагогічний журнал. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – № 3–4 (9–10). – С. 166–170.

Інші публікації:

9. Лук'янчук С. Ф. Використання потенціалу навчальних предметів у процесі реалізації полікультурного виховання учнів державних середніх шкіл США / С. Ф. Лук'янчук // Розбудова освіти для суспільства знань: мова, полікультурність, особистість : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 27–28 травня 2010 р. – Умань : РВЦ "Софія", 2010. – С. 33–35.
10. Лук'янчук С. Ф. Теоретичні засади полікультурного виховання в дослідженнях американських вчених / С. Ф. Лук'янчук // Розвиток освітніх систем у глобальному вимірі: тенденції і прогнози: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (26–27 травня 2011 р.). – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Ч. II. – С. 141–144.

АНОТАЦІЇ

Лук'янчук С. Ф. Полікультурне виховання учнів в американській середній школі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2012.

Дисертація присвячена актуальній проблемі полікультурного виховання учнів у середніх школах США. Представлено результати теоретичного аналізу

його реалізації в навчально-виховному процесі та в позакласній і позашкільній діяльності школярів країни.

Проаналізовано теорії полікультурного виховання в американській педагогічній науці та понятійний апарат проблеми дослідження, виокремлено етапи розвитку полікультурного виховання в середній школі США. Визначено зміст, основні форми та методи полікультурного виховання американських школярів. Здійснено аналіз особливостей кадрового забезпечення цього процесу в школах США. Розроблено рекомендації щодо використання позитивного американського виховного досвіду в навчальних закладах України.

Ключові слова: полікультурне виховання, американська середня школа, навчально-виховний процес, позакласна та позашкільна діяльність, кадрове забезпечення полікультурного виховання, етапи розвитку, форми і методи полікультурного виховання, США.

Лукьянчук С. Ф. Поликультурное воспитание учащихся в американской средней школе. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2012.

Диссертация посвящена актуальной проблеме поликультурного воспитания учащихся в средних школах США. Представлены результаты теоретического анализа его реализации в учебно-воспитательной, а также во внеклассной и внешкольной деятельности школьников страны.

Проанализированы теории поликультурного воспитания в американской педагогической науке и терминологический аппарат проблемы исследования, выделены этапы развития поликультурного воспитания в средней школе США. Определено содержание, основные формы и методы поликультурного воспитания американских школьников. Осуществлен анализ особенностей кадрового обеспечения этого процесса в школах США. Разработаны рекомендации по использованию положительного американского воспитательного опыта в учебных заведениях Украины.

Ключевые слова: поликультурное воспитание, американская средняя школа, учебно-воспитательный процесс, внеклассная и внешкольная деятельность школьников, педагогическое кадровое обеспечение поликультурного воспитания, этапы развития, формы и методы поликультурного воспитания, США.

Lukyanchuk S. F. Pupils' Multicultural Education at American Secondary School. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in pedagogics by speciality 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Zhytomyr Ivan Franko State University. – Zhytomyr, 2012.

The dissertation explores the problem of pupils' multicultural education at the US secondary schools. The introductory part determines the topicality of the problem, defines the goal, tasks, object, and methods of investigation; describes the concept of research, its scientific novelty, theoretical and practical significance. It also provides information on implementation of the research results.

Chapter 1 – "Theoretical grounds of multicultural education at American secondary school" – determines and characterizes periods in the development of pupils' multicultural education at the US secondary school and examines basic theories of multicultural education in the American pedagogical science. The chapter also introduces and defines the major concepts of the research, among them those of culture, multiculturalism, multicultural education, multicultural competence and culturally relevant pedagogy. The research proves that the category of multicultural education still lacks an accurate and clear-cut definition in the US and Ukrainian pedagogical literature.

The research results outline five periods in the development of multicultural education at the American secondary school: 1920 – 1939 – intercultural education, 1939 – 1954 – intergroup education, 1954 – 1981 – ethnic and multiethnic education, 1981 – 2001 – multicultural education, since 2001 – multicultural education in the period of globalization and integration processes. The paper analyzes the theories of multicultural education in the American pedagogy, proving that multicultural education is still under discussion and needs further examination. Moreover, it argues that effective multicultural education requires an overall school reform, with significant changes in the curriculum, teaching strategies and school policy.

Chapter 2 – "Implementation of pupils' multicultural education at American secondary school" – examines the content, forms and methods of multicultural education at the American secondary school. Of particular interest in this context are the peculiarities of teaching staff management and its role in pupils' multicultural education at the US comprehensive schools. The analysis of the situation in the USA serves as the basis for the recommendations on developing multicultural education in Ukraine.

The research results provide evidence to the fact that multicultural education at the US secondary school is realized in the teaching and educational process, as well as extracurricular and afterschool activities. This is possible due to the implementation of educational strategies based on group-work and development of

the curriculum and instructional materials with a strong multicultural component. The research claims that the role of parents, family and community in pupils' multicultural education is rather significant.

The peculiarities of teaching staff management and its role in pupils' multicultural education at the US comprehensive schools include: increasing the number of bilingual teachers, reforming and improving the programs of training prospective teachers, and providing teachers and school authorities with access to professional development in the field of multicultural education. The most significant recent innovations in the prospective teachers' training programs are: extended teaching practice, internship and teaching practice in the multicultural school and community environment, and the introduction of Professional Development Schools.

Analyzing the process of multicultural education in Ukraine and comparing it with the peculiarities of the respective process in the American secondary school, the thesis works out recommendations on using the US positive experience to develop multicultural education in Ukraine. In this context it is of vital importance to get state support for innovations. It is also crucial to develop appropriate methodological recommendations, education programs, textbooks and lesson plans with multicultural component. Besides, of considerable assistance would be multicultural courses and programs for teachers and prospective teachers.

Keywords: multicultural education, American secondary school, teaching and educational process, extracurricular and afterschool activities, teaching staff management in pupils' multicultural education, periods of development, forms and methods of multicultural education, USA.